

OKTOBRSKA REVOLUCIJA IN SLOVENCİ

Dušan Kermavner

Pri obravnavanju odnosa Slovencev do oktobrske revolucije smo se doslej pretežno ali pa sploh omejevali na njen vpliv na delavsko gibanje v času revolucionarnega vala v letih po prvi svetovni vojni. V takšni omejitvi sem pred desetimi leti na zborovanju slovenskih zgodovinarjev na Ravnah razpravljajl o »Odmevu oktobrske revolucije pri Slovencih v letih 1917—1921« in sem nanjo v uvodu opozoril z besedami, da »se osredotočujem na le eno, toda važno sestavino tedanjega družbenopolitičnega dogajanja, ki ji naša meščanska zgodovinopisna publicistika ni posvečala ustrezne pozornosti, tj. na slovensko delavsko gibanje«.¹

Ko zdaj tu zametujem omejitvev izpred desetih let, ne delam tega iz razloga, ker bi bil zavrgel spoznanje o njeni relativni upravičenosti, ampak zaradi tega, ker hočem zajeti odnos Slovencev do oktobrske revolucije v najširšem okviru.

Ze vrsto let obsojam — z dveh nasprotnih koncev gojeno — strogo ločenost narodne zgodovine po eni in zgodovine delavskega gibanja po drugi strani kot dveh docela tujih si vzporednih tokov preteklega dogajanja in skušam uveljaviti nov pogled na zgodovino delavskega gibanja kot na integralno sestavino narodne zgodovine — ne šele za čas NOB in socialistične gradnje, temveč tudi že za meščansko obdobje.

Po tem načelu, ki ga priporočam drugim, naj tu še sam poskusim osvetliti odnos Slovencev do oktobrske revolucije v okviru slovensko-ruskih odnosov in tako najšire zastaviti vprašanje o slovenski recepciji boljše vizma.

1. O slovensko-ruskih stikih do oktobrske revolucije in ob njej

Brž ko zastavimo zadevo tako — po novem — nam ne more več biti izhodišče revolucionarna teorija socializma in kar je z njo v zvezi, marveč moramo izhajati iz tradicionalnega bližjega odnosa Slovencev

¹ Naša obzorja 1957, str. 593.

do slovanske Rusije, tj. do velike, narodno svobodne države velikega slovanskega naroda. Z njo smo bili Slovenci kot Slovani v značilnem čustvenopolitičnem ali moralnopolitičnem odnosu, ki bi ga na kratko označil takole: Naša narodna prebuja se je razvijala v slovanskem okviru in naš narodni ponos, ki nas je odvrčal od utapljanja v obeh velikih in kulturno močnih sosednih narodih na severu in na zahodu, je v znatni meri rasel iz naše pripadnosti k slovanstvu, iz našega čustva sorodnosti z ruskim narodom-velikanom, obdarjenim s tolikšno državo in s tolikšno literaturo, z bratskim narodom, ki nam utegne postati tudi neposredno učinkovit zaščitnik, ko bi nam šlo še bolj za biti ali ne biti. Zlasti to zanašanje na rusko pomoč »v zadnji inštanci« nas je približevalo tako oddaljeni, a mogočni Rusiji. Simpatije do Rusov, s katerimi smo se imeli Slovenci le redko priliko srečati, je naše narodnjaštvo — v najširšem pomenu te besede — na široko posejalo v ljudstvo. Ves naš narodnjaški tisk je prinašal, kar je le bilo mogoče najti pohvalnega o Rusiji in o Rusih v listih in v knjigah. Pravi ali skrajni rusofili celo niso hoteli nič slabega verjeti o zloglasni caristični, absolutistični vladavini — te je predstavljala zlasti tržaška »Edinost« — medtem ko so bili zmerni rusofili kritični do carizma tako med delom liberalcev kakor splošno pri bolj skeptičnih klerikalcih, ki so se deloma v nemali posebej za Ukrajince;² izrecno pa so bili nasprotni stari Rusiji kot trdnjavi evropske reakcije socialni demokrati z nekaterimi radikalnimi demokrati — ti so simpatizirali z ruskimi revolucionarji in pričakovali njihovo zmago.

A pri vsem tem različnem odnosu do državnega sistema stare Rusije bi se Slovenci vseprek radi srečali z daljnimi brati le kot s prijatelji. Tega pa jim ni privoščila država, v kateri so živeli, tj. Avstro-Ogrska.

Nikakor jim ni moglo biti in jim tudi ni bilo prav, ko so leta 1914 morali odkorakati proti Rusom kot njihovi »sovražniki«, uvrščeni v tujo vojsko, da bi na tuje povelje z orožjem odbijali ruske vdore h Karpatom in prek njih v Avstro-Ogrsko. Takrat so slovenski vojaki v sila veliki meri ravnali skladno s svojimi čustvenimi simpatijami do daljnih sorodnikov. Iz njihovih številnih pripovedi, kako so se »v Karpatih« — v skupinah in posamič — rajši vdajali v rusko ujetništvo, kakor da bi v obrambi ali v napadu prodajali svojo kožo, lahko razberemo, kako malo so ne glede na strankarsko pripadnost imeli vojno zoper slovansko Rusijo za svojo vojno (za razliko od vojne na soški in kraški fronti od spomladi 1915 dalje, kjer so bili umljivo prebegi Slovencev v italijansko ujetništvo sila redki). Ne samo v liberalnih sokolskih društvih posebej

² V tem odstavku dajem seveda samo prerez in raznih etap ne ločujem.

za slovanstvo navdušeni, ampak tudi fantje in moške iz kmečkega ljudstva, do katerih je dotekalo slovansko čustvovanje v tanjših tokovih, in carizmu poudarjeno sovražni socialni demokrati³ so izkoriščali in ustvarjali prilike za prebege na rusko stran fronte in za vdajo.

Tu lahko stopimo mimo padca carizma v februarški revoluciji, ki jo je tako enodušno pozdravila celotna ruska družba in ki jo je del slovenskih prostovoljcev (deloma nemara tudi »silovoljcev«) izkoristil, da se je rešil izpod oblasti reakcionarnih velesrbskih oficirjev, moramo pa se ustaviti že pri nadaljnjem ruskem revolucionarnem dogajanju v letu 1917 pred oktobrom.

Ko so se poleg menjševiško-erserskega desnosocialističnega tabora, ki je vztrajal pri zavezništvu s kadetskim meščanstvom v želji, da bi zagotovil zmago v vojni, začeli vse bolj uveljavljati boljševiki v svoji revolucionarni zvezi z vojaškimi, delavskimi in kmečkimi množicami s ciljem, da bi končali vojno, dali kmetom zemljo, delavcem kontrolo nad proizvodnjo in neruskim narodom avtonomijo, je moralo priti med slovenskimi socialisti — doma in v Rusiji — do razhajanja. Tisti, ki so bili bolj socialisti kot narodnjaki, so težili predvsem za protimeščanskim in protiiimperalističnim izhodom iz vojne ali — prav tako kakor boljševiki — za mirom in za globljo družbeno preobrazbo, ker so le od tako preobrazene Rusije mogli pričakovati novih pobud za akcijo v negibnost pogreznjenih socialistov v Srednji in v Zahodni Evropi. Drugi pa so se vnaprej zadovoljevali z narodnjaškomeščanskim plodom vojne in so želeli predvsem zmago antante, ker so v zvezi z njo pričakovali razpad Avstro-Ogrske v narodnostne države. Na tej strani najdemo predvsem iz vrst inteligence prihajajoče vnete antantofile, med katerimi so nekateri potem našli pot v protirevolucijo.⁴ Na drugi strani pa množic v

³ Pred očmi mi je zlasti takšna pripoved Solkanca Jožeta Srebrniča, poznejšega komunističnega poslanca v rimskem parlamentu in dolgoletnega konfiniranca (jeseni 1940 so ga jugoslovanske oblasti vrnile v Italijo, od koder je pribežal; po rešitvi iz konfinacije ob italijanski kapitulaciji se je pridružil NOB).

⁴ Naj navedem takšen primer solkanskega abiturienta Rudolfa Trusnoviča, ki je kot disident iz dobrovoljskega korpusa prestopil spomladi 1917 v rusko armado, se znašel poleti 1917 v najbližji okolici generala Kornilova in je skušal ob njegovi aretaciji zaradi pripravljane protirevolucionarne puča organizirati neke vojaške ovacije zanj (Edinost št. 216 z dne 10. avgusta 1919 v Ferdinanda L. Tume, takrat emigranta iz Petrograda, prikazu ruskega revolucionarnega dogajanja). Trusnovič je kot gimnazijec pred vojno sprejel pod vplivom dr. Henrika Tume socialistične nazore in ta njegov učitelj je od njega »veliko pričakoval« ter je bil »seveda silno iznenaden«, ko je od Trusnovičeve sestre izvedel, da je brat postal »častnik ,bele armije« v Rusiji (H. Tuma, Iz mojega

pretežni večini iz kmečkega ljudstva izhajajočih Slovencev v Rusiji ni oviralo nobeno antantofilstvo, da ne bi sprejemale oktobrsko revolucijo enako kakor rusko ljudstvo, med katerim so bili raztreseni, saj je ustrezala enako njihovim kakor ruskim mirovnim težnjam, vrh tega pa jih je spreminjala iz vojnih ujetnikov v enakopravne goste in jim je odpirala možnost vrnitve domov.⁵

Številni slovenski vojni ujetniki, ki jih je v evropski Rusiji osvobodila oktobrska revolucija, so se po sklenitvi miru v Brestu Litovskem vrnili iz države, ki je končala vojno, v domačo državo, ki se je še vojevala in jih je znova pognala »v klavnico«, kakor se je tedaj reklo. Iz uporov v Judenburgu in drugje lahko razberemo, kako so se — »okuženi« od gesel oktobrske revolucije — usmerjali predvsem protivno in protiavstrijsko.

življenja, str. 304—305). Tega Tumovega spominjanja nisem mogel kontrolirati in več o Trusnovičevi usodi nisem izvedel. — Morda kaže omeniti tudi še primer Korošca iz Gornjega Roža dr. Jakoba Stefančiča, ki si je tudi pred vojno nekaj dopisoval z dr. Henrikom Tumo o nacionalizmu in socializmu. Udeležil se je »kot četni komandant« bojev v Dobrudži in je bil baje edini v tistih bojih z redom Karadjordjeve zvezde odlikovani Slovenec. Takoj po februarški revoluciji je bil dodeljen srbskemu poslanstvu v Petrogradu »kot samostojen slovenski politični delavec« in si je skupaj s srbohrvaškimi sodelavci prizadeval vplivati na silno slabo informirano rusko javnost v smislu jugoslovanskega zedinjenja. Po preselitvi sovjetske vlade v Moskvo se je preselil s srbskim poslanstvom tja in je bil avgusta 1918 med 35 aretiranci, ki so jih prijeli v prostorih »srbske vojne misije«, po enajstdnevem zaporu izpuščen na prostost po izjavi, da se niso hoteli »vmešavati v ruske notranje razmere«, in je po nadaljnjih dveh mesecih dobil potrebne potne listine, da je lahko odpotoval na Ukrajino, se med raznimi bojnimi črtami prebil do Odese in nato prek Carigrada čez Krf v Beograd in v Slovenijo (prim. Jugoslavija št. 73 z dne 22. marca in št. 91 z dne 12. aprila 1919). Ljubljanskemu narodnjaškemu dnevniku »Jugoslaviji« (št. 85—91 med 5. in 12. aprilom 1919) je dal na razpolago daljše razpravljanje o boljševizmu v antantofilskem protiboljševiškem duhu, vendar brez kakšnih simpatij za prej vladajoče veleposestniško-kapitalistično, birokratsko-militaristične razrede. Čeprav so se intelektualski povratniki iz Rusije umljivo po vrnitvi vključevali v svoje meščanske poklice in kroge, je komaj kdo med njimi pomagal utrjevati tisto brezmejno sovraštvo do Sovjetske Rusije v meščanskih, zlasti liberalnih časnikih.

⁵ Spominjam se pripovedi enega od ustanoviteljev Društva študentov komunistov na ljubljanski univerzi leta 1920 in poznejšega mariborskega pedagoga Franja Zgeča, ki je bil prišel s kmetov — iz Dornave pri Ptuj — v mariborsko gimnazijo in potem s provincialno-katoliškim obzorjem v vojnoujetniško taborišče v osrednji Rusiji, kako ga je tam pritegnil boljševizem že v času, ko se je oktobrska revolucija šele pripravljala; v njem je brž uzrl edini ljudski izhod iz vojne — v Rusiji in doma.

Začetna protiboljševiška gonja v letih 1917—1918 v našem meščanskem tisku je izhajala predvsem iz antantofilstva in bi lahko bilo zelo sporno, ali se je poleg tega takrat tudi že uveljavljala zaskrbljenost meščanstva, da bi utegnil boljševiški zgled zvaljati ljudstvo izpod njegovega vodstva, ali bojazen, da bi se množice začele zgledovati po ljudskim koristim ustrezni družbeni preureditvi. Videti je, kakor da bi bilo naše meščanstvo pred prevratom računalo, da se bo vse ljudsko vrenje v vojaških množicah izživelo proti tuji državi in da bo oblast domačega meščanstva v narodni državi imela opraviti spet s pokornim »dobrim« ljudstvom. Meščanstvo se je v zadnjem letu vojne čutilo še trdno v sedlu spricho tako odločilne pomoči, ki mu jo je dajala socialna demokracija, ko se je podrejala njegovemu političnemu vodstvu pri nerevolucionarnem prehodu od Avstro-Ogrske k Jugoslaviji in k italijanski zasedbi Slovenskega primorja. Značilna za takratno vsemoč meščanstva je znana osamljenost dr. Henrika Tume, ki je jeseni 1918 v Trstu skoraj sam med socialisti nasprotoval sodelovanju z italijanskim in slovenskim meščanstvom nasploh in posebej še pri skupni deputaciji, ki je odplula na torpedovki slovenskega narodnega sveta v Benetke s prošnjo za naglo antantno oziroma italijansko pomoč in zasedbo. Kako je moralo biti šele drugje, če je celo v Trstu naletela na gluha ušesa misel, naj bi tržaški socialisti — ne meneč se za meščanstvo in za vojni izid — prevzeli v mestu oblast in tako dali zgled za posnemanje oktobrske revolucije v Srednji Evropi!

Polna optimizma je bila v začetku 1919 objavljena beseda bistrega meščanskega misleca o zgolj trenutnem pomenu vplivov oktobrske revolucije na tiste, ki so jo imeli priliko videti od blizu. »Neizbrisen vtis pa so prinesli domov,« je zapisal takrat Anton Melik,⁶ »tisti naši ljudje, ki so v Rusiji kot ujetniki bili priče velike ruske revolucije. Tam so videli enega največjih političnih ter socialnogospodarskih prevratov, kar jih pozna zgodovina. Nanje, ki so bili doma iz... kapitalistične države, ki jih je tudi pognala proti njihovi volji na krvavo bojišče, so napravili ti veliki dogodki silen vtis. Vzbudili so v njih celo vrsto političnih ter socialnogospodarskih nagnjenj, katere zaznamujemo danes navadno s terminom ‚boljševiški‘ instinkti. V njih so deloma osnovni pojmi moderne socialnopolitične vzgoje, večinoma pa prvine prekipelega odpora proti nasilju, ki je šlo preko naših ljudi tekom vojne. So pa verna sled ravnokar završene dobe in koreninijo bolj v prvotvornih instinktih, kakor v organično razvitih samostojnih spoznanjih intelekta. Zato bodo

⁶ Anton Loboda (Melikov psevdonim), O našem notranjepolitičnem stanju, Ljubljanski Zvon, januaraska številka 1919, str. 29—30.

toliko bolj bledeli in ginili, kolikor bolj se bo oddaljevalo pretrpljeno gorje, dasiravno seveda ne podcenjujemo njih trenutnega pomena.«

Brž po tako imenovanem »prevratu«, tj. po razpadu Avstro-Ogrske, je meščanstvo začelo čutiti, kako tuje je ljudskim množicam povratnikov iz vojne in delavstvu, in se bati naraščajočih valov ljudske razgibanosti, izhajajočih od velike revolucije na vzhodu. Po nekaj kratkih mesecih je videlo, kako je začela v množicah nakopičena revolucionarna energija tudi pri nas potiskati krotko socialno demokracijo v levo, proč od njene zveze z meščanstvom k socialističnim ciljem, kakršne je razglasila oktobrska revolucija, in k zvezi z levimi socialisti drugih narodov Jugoslavije oziroma v Slovenskem primorju z italijanskimi levimi socialisti.

Ko so se tako ljudske množice nagibale k revolucionarni perspektivi in je — z drugimi besedami — iz oktobrske revolucije, ki je bila sprva videti zgolj ruska zadeva, zrasla ljudska potreba po njenem razširjenju tudi k nam, pa so se v prav tistem času — spomladi 1919 — mnogi nagnili tudi še k »narodnostnemu boljševizmu« iz razočaranja v antanto zaradi neizpolnjenih upov v narodnostnem pogledu.

2. O slovenskem »narodnostnem boljševizmu«

Ta pojav slovenskega nagibanja k boljševiški mednarodni revolucionarni perspektivi iz narodnostnih razlogov nikakor ni bil le obrobnega pomena, čeprav je bil deloma »modne« narave in kot takšen le prehodni.

Rodila ga je okolnost, da je slovenski narod spadal tudi med poražence v prvi svetovni vojni. Brž se je začelo kazati, da se ne bo posebno dobro rešil kot »del jugoslovanskega naroda« v skupno državo z zmagovalko Srbijo. Z zahoda so bili dotlej Slovenci pričakovali pravične izvedbe samoodločbe narodov, kakor jo je svetu obljubljal Wilson, spomladi 1919 pa so spoznali, da so se le slepili, da se je med drugimi zavezniki in Wilsonu začelo le trenje, ali bo Italiji prisojena dobra ali pičla tretjina slovenskega naroda in ozemlja; k temu silnemu udarcu za slehernega Slovenca tostran in onstran začasne demarkacijske meje blizu težko določljive razvodnice med Jadranskim in Črnim morjem se je kmalu pridružila še negotova usoda Slovenske Koroške, ki je bila Slovincem vseprek močno prirasla k srcu.

Ob spoznanju, da se bo v Jugoslavijo torej rešil le tako obsekan trup Slovenije, je prišlo do pravcatega izbruha »narodnostnega boljševizma« najbolj pri tistih, ki so dotlej slepo zaupali v Wilsonovo pomoč, in teh je bila ogromna večina. O pripravljenosti, da bi se s takšno razkosanostjo Slovenije pomirili, ni bilo govora, a kje je pomoč? Poprava krivice z zmago jugoslovanskega orožja v vojni je bila v neki nedogledni

prihodnosti in v hudem nasprotju s pacifističnim povojnim razpoloženjem. Bližnjo pomoč je bilo mogoče pričakovati samo od tako imenovane »svetovne revolucije«, tj. od razširjenja boljševiške revolucije v Srednjo Evropo in dalje na zahod — ta revolucija bi mimogrede popravila Slovincem z razkosanjem njihove domovine prizadejano krivico! Umljivo se nam zdi, ko beremo, da sta pri spontanih množičnih protestnih demonstracijah v Ljubljani dne 16. marca 1919 nastopila kot edina govornika dva nepolitika »pesnik Fr. Albreht in pisatelj Kozak« in da sta oba »poudarjala, da od zahoda ne smemo pričakovati pravičnega miru, nego od vzhoda«. Socialistični »Naprej«, ki je edini o njunem nastopu poročal, jima je pritegnil.⁷ Lahko si mislimo, kakšen bi bil glas Ivana Cankarja, a žal ga ni bilo. Takrat se je baje tudi Oton Župančič nekaj učlanjeval v socialistično stranko. Branja vreden je narodnostno-boljševiški izliv Vladimira Levstika iz junija 1919. Temu se je bil v »Slovenskem Narodu« zahvalil neki ruski belogvardejec za prevod Dostojevskega »Besov« kot knjige, ki je »po njegovi černosótenjski pameti in belogardistovskem literarnem okusu ‚propagandno sredstvo‘ zoper boljševizem«. Levstik se je v svojem ugovoru, objavljenem v »Napreju«,⁸ sklical na svojo nekaj tednov prej objavljeno razlago tega »Revolucijskega eposa Dostojevskega«,⁹ ocenil »reakcionarno tendenco ‚Besov‘ kot »zelo pogojno in naperjeno proti konfuznemu demagoštvu, ne proti revoluciji nasploh«, in opozoril, da »v vsej knjigi ni niti enega stavka, s katerim bi se bil izrekel avtor za tačasni družbeni red«. Levstiku se je upiralo, da ga je pohvalil »človek, za katerega Rusija nima mesta sredi najusodnejše borbe, ki jo bije za svobodo, pravico in odrešenje človeštva proti nasilju in laži vesoljnega sveta«. Zlasti med Slovenci nimajo takšni ljudje kaj iskati: »Simpatij zoper zmagonosno stvar ruskega proletariata naj iščejo takšni ‚pravi ruski ljudje‘ pri pariških konferenčnih apaših, ne pa v izdanem in posiljenem narodu, proletarcu med ljudstvi, ki leži v agoniji pod krvavo peto zavlačugane kapitalistične Evrope!« Pri Slovencih je prezira vreden, »kdor se nastavlja tistim, ki so z vlado justificiranega mesarja Nikolaja II. vred sopodpisali v Londonu smrtno obsodbo slovenstva«. Levstik je končno svoj narodnostnoboljševiški konfiteor zgostil v stavbu: »Boljševik ali ne — kot

⁷ Naprej št. 65 z dne 17. marca 1919. — Fran Albreht je bil takrat urednik socialistične revije »Svoboda«, »pisatelj Kozak« pa je bil vsekakor razgibani Juš Kozak, ki se nemara takrat še ni štel med socialiste, čeprav jim je bil idejno zelo blizu (prim. njegov — nepodpisan — uvodnik v prvi številki liberalnega srednješolskega lista »Preporoda« l. 1919).

⁸ Naprej št. 141 z dne 24. junija 1919.

⁹ Slovenski Narod št. 122 z dne 24. maja 1919.

slovenski kulturni delavec, ki je dovolj trpel za slovensko svobodo, jo vidim stokrat rajši pod zaščito Leninovih rdečih gard, kakor da bi je iskal bok ob boku s podrepniki njenih morilcev!«

V svojem narodnostnoboljševiškem izbruhu, ki je izražal razpoloženje vse literarne srenje v takratni Ljubljani — pa tudi njenih »podružnic« v Trstu in drugje! — je izrazil Levstik le mimogrede neko zaskrbljenost v zvezi s tisto revolucijo, namreč: »Vem sicer, da je pri nas iz mnogih razlogov potrebno razmotrivati problem socialne revolucije z bistro previdnostjo in tenko vestjo.« Takrat ta stavek ni bil nejasen glede na okolnost, da je sleherni bralec mislil na nevarnost, da bi s tujim ali potujčenim meščanstvom in delavstvom naseljena mestna središča — Župančičevi »mejniki štirje«! — utegnili nagriziti slovensko ozemlje na severu in zahodu in hudo okrniti zamišljeno celotnost slovenskega ozemlja tudi v porevolucijskem svetu. A ta pridržek ni Levstika prav nič odvrčal od stališča, ki ga je bil tako odločno zavzel: »Vem pa tudi, da nam, poteptanim in zapuščenim ne preostaja drugega kakor radikalen preokret na levo in vobče zaupanje v zmago komunistične internacionale, v iztrebljenje svetovnega kapitalizma po diktaturi svetovnega proletariata.«

Tudi v stolpce tržaške »Edinosti«, o kateri moramo reči, da se je držala daleč od vsakršnega narodnostnega boljševizma, se je vrnilo nekaj boljševikofilstva. Proti koncu 1919 je neki V. P. pod zaglavjem »Od carja do Lenina«¹⁰ skušal preusmeriti tradicionalno rusofilsko glasilo na nova pota. Najprej je zavrnil mnenje, češ »da sloni boljševiška oblast na tako majhnem številu voditeljev, kakor se po navadi govori in piše«. V starem stilu »Edinosti« ga je »pretresa tragika veledušnega ruskega naroda, ki preliva kri za najvišje ideale človeštva«, in »z ginjenim srcem« se je spominjal »velikih predbojevnikov« ruskega naroda Tolstoja, Gorkega, Dostojevskega idr., ki so mu veljali za »duševne povzročitelje ruske revolucije«. Rusija se mu je vse bolj pomikala v »središče vsega sveta«, kamor »so dandanašnji uprte oči vsega sveta« in »od nje pričakuje vsak rešitev iz tega obupnega stanja, ki ga je povzročila vojna.« Tako je nekoliko prikrito izrazil svoj slovenski narodnostni boljševizem. Menil je končno, da »nesrečnemu rusкому narodu, ki nam s svojo srčno krvjo piše novo, boljše zgodovino trpečega človeštva«, »želijo boljše in lepšo bodočnost vsi dobromisleči brez razlike narodnosti in razreda«!

Nekaj mesecev pozneje, spomladi 1920, je skušal v dobro sklenjeni argumentaciji približati rusko revolucijo tržaškim narodnjakom neki

¹⁰ Edinost št. 343 z dne 17. novembra 1919.

njen boljši poznavalec »Tergestinus«, tj. Tržačan, pod zaglavjem »Kaj si je treba misliti o ruski revoluciji?«¹¹ Spričo piščeve res odlične informiranosti o ruskem dogajanju moramo v njem domnevati Slovenca, ki se je bil v Rusiji docela približal boljševizmu in ki ga je želel po svoji vrnitvi v domovino približati še drugim rojakom. Ugotovil je tri različna stališča v zahodni Evropi do ruske revolucije: Enim je »ravna barbarstvu, kateremu veljaj samo preziranje s strani ‚demokratskih‘ držav in kateremu je treba... napovedati neizprosno borbo na življenje in smrt«; drugi, tj. socialni demokrati II. internacionale, jo sprejemajo »s tako številnimi pridržki, da se ne ve, kaj pravzaprav mislijo«, tretji pa »so postali pristni ‚boljševiki‘« ali »leninovci«, pri čemer pa so lahko »včasih ravno tako daleč od Lenina miselno, kot so daleč od Moskve zemljepisno«. Po tem uvodu je zastavil vprašanje, kaj naj mislijo o ruski revoluciji neruski Slovani »s splošno slovanskega, potem z jugoslovanškega in nazadnje s čisto slovenskega stališča? Le slovenskih socialnih demokratov ni treba tako povprašati — pač zaradi tega, ker so se naravno odločili za rusko socialistično revolucijo. Pač pa »si mora vsak slovenski narodnjak izprašati vest v tem pogledu«, ali ni »šel na limanice zapadnjakom«, katerim je »boljševištvu« troje: strašilo, slepilo in »cel politični program, ki se mu drugače lahko reče: mržnja proti slovanstvu«! Odgovor Tržačana na zastavljeno vprašanje je bil eno-umno proboljševiški brez pridržkov ne samo za vse slovenske, marveč za vse slovanske narodnjake: ti »niso imeli nikdar prej večje pravice biti zares ponosni na svoje slovansko pokolenje« kakor zdaj, »ko je eden slovanskih narodov položil temelj novi civilizaciji, ne samo za Evropo, temveč za ves svet«, ali — z drugimi besedami — ko »smo postali Slovani zgodovinski narod v pravem pomenu te besede«. Zato mora slovenski (slovanski) narodnjak, »če že noče ali ne more dejanski nastopiti v prilog ruski revoluciji«, paziti, »da vsaj ne stori ničesar, kar bi ji moglo škodovati«. Zavedati se mora, da »Kolčaki, Judeniči, Denikini itd. niso samo izdajalci ruske revolucije, temveč in predvsem izdajalci ruskega naroda in vsega slovanskega plemena sploh«. Pisec pa se ni gibal samo v tem splošnem miselnem krogu, marveč je stopil tudi v ožja kroga družbenega in narodnega vprašanja.

Dobro se je zavedal, da bi se mogla takšna — recimo— novoruska zanesenost, ki jim jo je priporočal namesto dotedanje starorusofilske, dobro zakoreniniti le pri takšnih narodnjakih, ki bi bili pripravljeni sprejeti tudi družbeni značaj nove Rusije, kakršna je izrasla iz oktobrske revolucije kot vstaje izkoriščenih ljudskih množic. To njeno bistvo

¹¹ Edinost št. 69 in 70 z dne 20. in 21. marca 1919.

je predstavil s priporočilno formulo: »Proti pravici izkoriščanja je nastopila ruska revolucija z vso brezobzirnostjo, katere je zmožna dobra in poštena slovanska duša ruskega naroda.«

Hkrati pa je opozoril tudi še na pozitivni pomen ruske revolucije v narodnostnem pogledu, na okolnost, da ustava ruske sovjetske republike »izraža narodnostno načelo« in da je nova Rusija »svobodna zveza svobodnih narodov«. Potemtakem tudi s svojega narodnega stališča »nima slovenski narodnjak prav nobenega vzroka postati sovražnik Rusije zaradi onega dogajanja, za katero se rabi pri nasprotnikih slovanstva psovka ‚boljševištvó‘«. Presodil je kot »logično, da se vsak Slovan [lahko] ponaša z rusko revolucijo, ne da bi moral pri tem obvezno biti komunist«, in da bi »na drugi strani ravno tako... vsi pristaši komunizma, ki so našega plemena, bili prav lahko *slovenski* komunisti, in to brez nobene nevarnosti za nauk sam«. S tem stavkom in s podčrtano besedo »slovenski« si je pisec zagotovil ali vsaj olajšal objavo svojega tudi nekoliko prikrito narodnostnoboljševiškega rusofilskega sestavka v »Edinosti«. Ta je namreč v nekajkratnih gonjah odrekala slovenstvo komunističnim internacionalistom, ki niso bili voljni svojega slovenstva poudarjati po narodnjaškem zgledu. A bistri pisec se očitno tudi sam ni strinjal s tradicionalnim tržaškim internacionalizmom, ko je v nadaljevanju najprej zapisal: »S tem da namenoma zanemarjajo čisto narodno vprašanje, zdi se mi, da hočejo protestirati proti narodnemu šovinizmu«, potem sicer vzklíknil: »Kdo bi jim to mogel zameriti!«, a jih nato vendarle posvaril, naj pazijo, da ne bi v pretiravanju zapadli »protinarodnemu šovinizmu«. Tako je svoj zanimivi sestavek nekoliko nejasno zaključil z odprtim vprašanjem, ki je v neki drugi obliki potem vrsto let zaposlovalo primorske komuniste, namreč kot vprašanje komunistične strategije in taktike v narodnostnem vprašanju. Takrat — spomladi 1920 — pa ni mogel noben komunist misliti, da si bo moral s tem vprašanjem še toliko beliti glavo; vsi so namreč računali z razširitvijo oktobrske revolucije še v vzgonu takratnega revolucionarnega vala, ki je bil še videti neustavljiv. Tako so se slepili vsi tisti, ki niso želeli videti odporne sile ogroženih vladajočih razredov.

V viziji takšne mimogredne rešitve slovenskega narodnostnega vprašanja v mednarodni revoluciji, ki bi zajela tako Jugoslavijo kakor tudi sosedne države, se je obnovila vera v Rusijo, bolj živa, kakor je bila nekdanja v staro Rusijo, pričakovanje, da bo razširjenje ruske revolucije prineslo pomoč razkosanemu in ogroženemu slovenstvu, pripomoglo k združitvi Slovencev, k ohranitvi malega naroda med velikimi.

A narodnostni boljševizem je bil nujno zgolj prehodni: Sam po sebi ni pomenil družbenoidejnega preloma z meščanstvom in z njegovim izro-

čilom. Do takšnega preloma je mogla privedi le poglobljena družbeno-razredna preorientacija k novi Rusiji, odločitev za oktobrski enako (podobno) družbeno revolucijo tudi doma, ne samo pri sosedih in drugje, pridružitve k delavstvu in delovnemu ljudstvu v njegovem boju zoper staro družbo. Nova družbena smer je morala rasti iz širine ljudskega razrednega gibanja, narodnostnoboljševiške ideje so ji mogle biti samo v pomoč.

Ko tako odkupujem iz pozabe pojav »narodnostnega boljševizma«, se čutim opravičenega in dolžnega opozoriti, da je k tej pozabi prispevalo zlasti narodnjaštvo, ki mu je njegovo zamolčavanje silno olajševalo zaganjanje v orientacijo komunistov na mednarodno revolucijo kot na nekaj, kar nima s slovenstvom in z njegovimi koristni ničesar skupnega. Proti takšnemu neumevanju, ki nikakor še ni izginilo med nami, naj poudarim predvsem mednarodno ali »univerzalistično« naravo protivojne in protiburžoazne oktobrske revolucije, kateri je bilo mogoče slediti samo mednarodnostno (internacionalistično), nikakor pa ne nacionalistično omejeno v zgoj jugoslovanski ali zamišljeni vseslovanski okvir z ostjo proti tujim narodom, katerih narodnostnega ali raznarodovalnega pritiska so se Slovenci imeli otepati prej ali slej.

Drugačne revolucionarne perspektive z izhodišča oktobrske revolucije ni moglo biti kakor le mednarodnostna komunistična, v kateri je bila bistvena sestavina boj proti lastni buržoaziji v soglasju z bojem revolucionarnega gibanja pri sosednih narodih proti njihovim vladajočim razredom. Vsaka komunistična stranka je imela pred seboj nalogo »domače« revolucije in vse te skupaj so v zamisli sestavljale mednarodno ali »svetovno« revolucijo, ki bi — prav tako v zamisli — zagotovila popolno prijateljsko sožitje med imperializma osvobojenimi narodi brez vsakršnega šovinizma. Tako bi na slovenskem področju zamišljena revolucija sestavila po več državah razmetane ude v zedinjeno Slovenijo in hkrati zagotovila malemu slovenskemu narodu narodnostno varnost. Tako se je v revolucionarnem internacionalizmu kot lupini krila rešitev narodnostnega vprašanja Slovencev. Tu je tičala možnost slovenskega narodnostnega boljševizma, tj. prehajanja k boljševizmu z narodnostnih pozicij razkosanega malega naroda.

Okolnost, da je po takrat nepredvidljivem — fašističnem razvoju med obema vojnama prišlo končno do druge svetovne vojne, ker je izostalo razširjenje oktobrske revolucije v Srednjo Evropo in dalje na zahod, nikakor ne jemlje vrednosti revolucionarni orientaciji za nazaj kot orientaciji na možnost boljšega razvoja! Ves nasprotni razvoj je samo utrjeval stališče tistih, ki so od vsega začetka napovedali boj imperia-

lističnemu svetu, in sicer ne samo za primer, da zmagajo v prvem revolucionarnem valu. Upadanje tega vala ni moglo prav nič oslabiti revolucionarnega koncepta komunistov, iz njega izhajajoča perspektiva je veljala prav tako za daljši rok — če ne bi prišlo do odločilnih obratov ali — bolje — prevratov pred drugo svetovno vojno, ki bi zaradi njih odpadla, pa ob njej in po njej.

Revolucionarna perspektiva se tudi nikoli ni vezala na določenega pobudnika revolucionarne akcije ali na zmago takšne akcije v določeni deželi. Komunisti so bili le dolžni biti pobudniki, kjer koli in kadar koli bi jim objektivni položaj to omogočil, in pa z vsemi silami so morali nasprotovati intervencijam lastne buržoazije zoper revolucionarne sosedo; morali so biti nenehoma v bojni poziciji zoper lastne vladajoče razrede ali pa so nehalno biti komunisti, pristaši idej oktobrske revolucije in borci za njeno razširjenje.

Položaj v dvajsetih letih moramo spoznavati takšen, kakršen je bil, in ne smemo vanj vnašati drugačnih možnosti in nujnosti, ki jih je prinesel razvoj v tridesetih letih, ko so se zvrščale evropske države glede na vprašanje vojne in miru v dva tabora. Položaj v dvajsetih letih je nespravljivo ločeval pristaše idej oktobrske revolucije od narodnjakov, ki so se oklepali — navzven in navznoter protirevolucionarne — kraljevine Jugoslavije kot narodne vrednote in ki so celo v nekem krajšem času — terorja »or-ju-ne« v letih 1923—1924 — skušali ravnati z rojaki komunisti kot z narodnimi izdajalci. Vendar se njihovo posnemanje metod italijanskega fašizma ni obneslo in domači komunisti niso obveljali v naši javnosti kot sovražniki domovine niti takrat, niti pozneje, ko so pod šestojanuarsko diktaturo policijski organi in sodniki sodišča za zaščito države ravnali z njimi kot s takšnimi. V raznih oblikah se je razodevalo, da so tudi mnogi starejši domoljubi gledali na revolucionarno in za Sovjetsko Rusijo vneto mladino v glavnem z neko prizanesljivostjo, ker se je tudi v njihovih glavah nekoliko mešala nekdanja predstava o Rusiji kot zavetnici z željo, da bi nekoč nova Rusija, ki je niso razumeli, ustregla tistemu pričakovanju, ki ga carska ni izpolnila. Če so kaj odrekli mladim zanesencem, ko so jih videli pripravljene tvegati in prenašati policijskosodna preganjanja zaradi dejavnih simpatij za revolucionarstvo v smislu idej oktobrske revolucije, je bila to »pamet«, ne pa domoljubje!

Za zaključek tega poglavja sem prihranil zgodbo o informativnem romanju v Rusijo leta 1924 enega izmed najbolj intenzivno razmišljajočih predstavnikov takratnega mladega slovenskega pokolenja Ivana Grahorja in o pomembnih posledicah njegovega romanja v narodnostno-boljševiškem smislu v zvezi z revijo »Mladino«. Grahor je bil pred

maturu predsednik liberalne srednješolske organizacije »Preporoda« v Ljubljani,¹² ko pa je odslužil vojaški rok v italijanski vojski, je sklenil, da se pred začetkom javne dejavnosti najprej na lastne oči prepriča, kakšen je tisti novi ruski svet, ki so ga eni blatili na vse pretege, drugi pa se vneli zanj in črpali iz njega vero v boljši svet in hkrati pomoči za razkosani slovenski narod. Odpotoval je na Poljsko, kjer se je nekaj časa prebijal po nekih pisarnah in čakal na sovjetsko vizo. Ker pa te ni in ni bilo, je poleti 1924 prekoračil sovjetsko mejo ilegalno in si novo Rusijo najprej ogledoval iz zaporov v Minsku in v Moskvi. Po šestih tednih izpuščen,¹³ se je preživljal s fizičnim delom, a nepripravljen za zimo se je moral — nerad — vrniti konec 1924 domov. V domovini so njegovi številni prijatelji in znanci — le prav redki, če sploh kateri, z začudenjem, pač vsi z zanimanjem, nekateri pa še z olajšanjem ali z zadoščenjem — ugotavljali, da je Grahor odnesel iz rdeče Rusije na sploh prav ugodne vtise. Da se je kot moskovski romar spreobrnil iz narodnjaškega Savla v boljševiškega Pavla, je razkrival bolj v osebnih stikih z znanci, ki so se nagibali v levo; le nekaj ugodnih vtisov se mu je posrečilo utihotapiti v liberalni dnevnik »Jutro« med tam zahtevanim dvoumnim pisanjem.¹⁴

¹² Ko se je Grahor v Moskvi »spreobrnil«, so se znašli v komunističnih vrstah kar štirje zapovrstni predsedniki srednješolskega »Preporoda«: prvi je bil Stane Melihar, ki se je preusmeril komunistično kot študent na Dunaju v družbi srbohrvaških komunističnih študentov, drugi Ivan Grahor, tretji Andrej Lasič in četrti Stane Krašovec.

¹³ Grahor ni vedel, da so ga izpustili zaradi jamstvene izjave Vladimira Martelanca, takrat študenta na Dunaju in honorarnega uslužbenca dunajskega urada sovjetske tiskovne agencije, ki je izključil sleherno možnost suma, da bi bil Grahor prišel v Sovjetsko zvezo kot sovražen ogleduh. — Svoje spomine na Grahorjevo pripoved dopolnjujem s podatki iz zapisnika o Grahorjevem zaslišanju na ljubljanskem sodišču dne 17. oktobra 1929 (zapisnik je objavil Vasa Dobrosavljević v »Knjigi drugova«, Novi, Sad 1957, str. 162 ss.).

¹⁴ Prvi in poglavitni »izvirni opis [anonimnega] očitveca za »Jutro« pod naslovom »Vtisi iz Rusije koncem leta 1924« v rubriki »Po slovanskem svetu« (št. 1 z dne 1. januarja 1925) je Grahor zaključil takole: »Končno dejstvo pa je le to, da Rusija živi, da se socialistični družbeni red organizira in vzgaja in da je draginja v Rusiji enaka draginji v Srednji Evropi. Tudi uspehi v zunanji politiki so precejšnji in vse to je sad diplomacije, katero vodi Čičerin. On je prepričan, da Rusija prenese še poslednji udarec, katerega ji ravnokar pripravljajo. Zato v vsakdanjem življenju sodobne Rusije velja deviza, da se mora do prihodnje vojne razvijati šport in kemija.« Na ta Grahorjev sestavek je opozarjala jeseni 1929 ljubljanska policija beograjsko sodišče za zaščito države (V. Dobrosavljević n. n. m., str. 260), ne pa tudi na njegova manj izrazita nadaljnja poročila v »Jutru« o proslavi sedemletnice oktobrske revolucije v Moskvi, o gledališču, glasbi in poeziji v Moskvi in o rdeči vojski (št. 9, 15 in

Grahorjevo poročanje iz Rusije je bilo za vplivi Vladimira Martelanca odločilno za končno preorientacijo Srečka Kosovela v tistem času od narodnjaštva na levo. Kosovelova književniška skupina je jeseni 1925 prevzela revijo »Mladino«¹⁵ in se je pri tem želela opreti tudi na publicistično sodelovanje »marksistov«, kakor smo se takrat komunisti v študentskih in kulturniških krogih imenovali, in tudi drugih demokratičnih nasprotnikov hegemonističnega sistema v Jugoslaviji in gnilega stanja v slovenski javnosti. »Mladina« je postala zanimivo torišče sodelovanja komunistov in demokratičnih levičarjev. V skupno fronto jih je družila zamisel demokratičnega, ljudskega boja proti neenakopravnosti slovenskega naroda v Jugoslaviji, proti fašističnemu zatiranju slovenstva na Primorskem, proti razkosanosti slovenskega ozemlja med več držav, za popolno združitev in svobodo slovenskega naroda. V središču miselnega sveta »Mladine« sta bila slovenstvo in vera v slovensko ljudstvo; izražati smo hoteli tudi vse samoraslo v njegovem odporu zoper vsiljevano mu tujo in domačo neljudsko oblast. Revija »Mladina« je bila široko ali — ljudsko »revolucionarna«. Vtisnili smo ji močan pečat sovjetofilstva. Za deseto obletnico oktobrske revolucije je prinesla uvodnik Ludvika Mrzela pod naslovom »Nova Rusija«¹⁶ in Frana Oniča »Nekaj misli o ruski socialni revoluciji« v istem duhu. V naslednjih dveh zvezkih¹⁷ je izšlo

21 z dne 11., 18. in 25. januarja 1925). Zanimarila je tudi Grahorjevo bolj propagandno predavanje o »Vzgoji po ruski revoluciji« ljubljanskim študentom, ki ga je objavila tedaj komunistično usmerjena »Svoboda« (št. 1 in 2 iz leta 1926) z naslednjim narodnostnoboljševiškim zaključkom (str. 23—24): »Z ozirom na slovenski narod si oglejmo vzgojo narodov. Imperialistični svet je ne dovoljuje, ker ne koristi kapitalizmu. Socializem je internacionalen, a po konstituciji SSSR vidimo, da je kulturno kozmopolit[ski], ker omogoča svobodno sožitje vseh narodov. Če zmaga, bo torej dokazana resnica, ki so jo izrekli največji učenjaki novega veka: enakovrednost vseh narodov. Mali slovenski narod ne more mimo dogodkov, ki odločijo tudi njegovo usodo. Osvoboditev ruskih narodov mu daje novo upanje in ga krepi v boju z imperializmom, grozečim s severozapada. Mi smo poznali do danes samo Lenina boljševika, a spoznali in priznali ga bomo kot vzgojitelja narodov.« (Mimogrede bi rad opozoril, da številke iste »Svobode«, ki so izšle za št. 4—5 iz leta 1926 — najmanj ena je izšla v letu 1927 — ni v nobeni ljubljanski knjižnici; kdor jo ima, naj bi jo prodal ali daroval Narodni in univerzitetni knjižnici.)

¹⁵ Prim. moj sestavek »O našem delu v krogu [revije] »Mladine«, Naši razgledi št. 3 z dne 6. februarja 1960, str. 64—65.

¹⁶ Mladina 1927—1928, str. 25—27. Mrzel je tudi pisal o »samoodločbi narodov v revolucionarni Rusiji« in o Leninovi misli, da »hočejo svobodni delavci in kmetje Rusije brez kake zahrbtne misli pomagati vsakemu narodu, da se osvobodi in da zavzame svoje mesto pod soncem«.

¹⁷ Revija se je iz nekih vnanjih razlogov med tem preimenovala v — »Svobodno Mladino«.

moje za isto desetletnico napisano razglabljanje pod naslovom »Rusija in mi«. V njem sem močno poudaril narodnostne nagibe za našo revolucionarno orientacijo, pozival, naj bi »pogledali na novo Rusijo kot Slovenci, ki . . . smo se za naše nadaljnje boje za narodnostno in socialno osvobodjenje učili iz bankrota vseh imperialističnih koncepcij«, in naj bi »utrli pot orientaciji na revolucionarno protimperialistično Rusijo«, da ta orientacija ne bi ostala omejena samo na delavstvo in revno kmečko ljudstvo.¹⁸ Ta preorientacija k Rusiji »ne le glede socialnega, temveč tudi glede našega nacionalnega osvobodjenja« je potrebna vsemu narodu, ker »so imperialistične koncepcije slovenske buržoazije bankrotirale« in »je njen imperialistični eklekticizem nesposoben, da pomakne tudi le za malo naš nacionalni problem naprej«, in »dejansko tudi nikogar ne zadovoljuje več«.¹⁹

Kar sem tako izrazil leta 1927, ni bilo nič novega, kar bi se mi bilo šele takrat odkrilo. Le nepoznavalec komunističnih političnih razpravljanj — in takšnih je bilo dovolj — se je moglo zdeti moje pisanje idejno novo. Ko sem v naslednjem zvezku »Svobodne Mladine« objavil svoj zagovor pravice samoodločbe za slovenski narod pred sodiščem, sem pripomnil, da so to pravico »v našem političnem življenju zastopali predvsem: neodvisna delavska stranka Jugoslavije in po njenem razpustu dekalisti [obe imeni sta kriptonima za KPJ] ter Komunistična stranka Italije«, in pri tem opozoril na dva članka v reviji »Zapiski delavsko-kmetske matice« iz leta 1925 o narodnostnem vprašanju v Slovenskem primorju.²⁰

¹⁸ Svobodna Mladina 1928, str. 24—25.

¹⁹ Prav tam, str. 67.

²⁰ Prav tam str. 105. Eden teh dveh članov je bil D. Anina, tj. Dragotina Gustinčiča »K taktiki v narodnostnem vprašanju na Primorskem« (Zapiski Delavsko-kmetske matice št. 1, str. 27—32), drugi pa Vladimira Martelanca razpravljanje »K vprašanju italijanske imperialistične politike na Jadranu in Balkanu ter k vprašanju Julijske krajine« (št. 2, str. 49—54 in št. 3, str. 118—128 oziroma Zbornik Delavsko-kmetske matice 1925, str. 26—36). — To revijo so skupaj zasnovali in pisali slovenski komunisti z obeh strani jugoslovansko-italijanske meje, ki so tudi že prej in pozneje imeli druga skupna glasila in so skupaj reševali in reševali skupne slovenske politične probleme. Še nenapisana zgodovina njihove dejavnosti v dvajsetih letih bi razodela, kako so se čutili duhovno eno, in bi odvrnila mlajše proučevalce od krivega strogo ločenega prikazovanja slovenskega komunističnega gibanja v okviru KP Italije in KP Jugoslavije. Iz praktične enotnosti slovenskih komunistov v obeh strankah je izhajala večkratna ali stalna pobuda k njenemu skupnemu stališču v slovenskem vprašanju, pobuda, ki je prišla do izraza v sklepu V. kongresa kominterne leta 1924 in deset let pozneje v razširjeni obliki skupne deklaracije treh komunističnih strank za našo samoodločbo in zedinjenje.

3. Nekaj o nasprotovanjih vplivom oktobrske revolucije

Zgodovinarji imamo pravico in dolžnost, da se uživljamo v pretekle položaje tudi tedaj, če so pozabljeni in če ne more iz njih ničesar črpati zase, kdor je usmerjen v bližnjo prihodnost. Včasih moramo s precejšnjim trudom — plavaje proti toku — obnavljati prejšnja dogajanja, da jih spoznamo takšna, kakršna so bila, in da razumemo, zakaj so bila prav takšna in ne drugačna.

Zdi se mi priporočljivo, da nekoliko opozorim na neko slovensko pridobitev v zvezi z vdorom idej oktobrske revolucije k nam, namreč na pripravljenost njenih privrženecv tudi na žrtvovanje, na pripravljenost — ki ni imela skoraj nobenega izročila med Slovenci — da sprejmejo nase eksistenčno negotovost in policijskosodno preganjanje. Ko jih je prepoved komunističnih organizacij v Jugoslaviji z »obznanom«
konec 1920, poostrena s strogimi kazenskimi sankcijami zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi sredi leta 1921, prisilila k ilegalni dejavnosti, so se morali začeti ravnati tudi še po zgledu ruskih revolucionarjev iz časa carske Rusije, ki so z životarjenjem in tudi ugašanjem v zaporih in pregnanstvih potrjevali vrednost svojih idej. Naj vpletem tu anekdoto iz obsežne diskusije v začetku leta 1920 v ljubljanski organizaciji socialnodemokratske stranke, ki se je prav takrat razcepila. Delavski člani so želeli dobiti najbolj sprejemljiv odgovor na vprašanje, zakaj je zmagala proletarska revolucija v Rusiji; dobili so toliko odgovorov, kolikor je bilo diskutantov, in v vsakem je bil bržčas delček resnice. Eden izmed najneutrudnejših propagatorjev idej oktobrske revolucije na Slovenskem — Jaka Žorga — je skušal odbraniti tezo, češ da je bila poglavitni razlog za revolucionarno zmago v Rusiji — »tridesetletna ilegalna organizacija«, tj. v treh desetletjih neutrudno grajena ilegalna organizacija, za katere zmago je napočil čas po tridesetih letih. Ta teza se je zdela pač vsem poslušalcem — sredi takratne vsesplošne revolucionarne situacije — docela teoretska, ker si nihče ni niti hotel niti mogel misliti, da bi na zmago revolucije pri nas moral čakati še pet ali celo deset let. A v Žorgovi tezi je bilo anticipiranih dvajset let ilegalne organizacije in okroglo petletje oboroženega boja do zmage revolucije pri nas!

Za jugoslovanskimi so prišli tudi komunisti v Italiji najprej pod posebne oblike fašistovskega terorja, nekaj pozneje pa tudi v fašistične ječe in pregnanstva, kjer so se srečali v tridesetih letih tudi z narodnimi revolucionarji, s katerimi sicer niso mogli imeti skupne poti, a na katerih aktivizacijo so s svojim obstojem in dejavnostjo odločilno vplivali.

Nekaj tednov po očrtani ljubljanski diskusiji o poglavitnih razlogih za zmago oktobrske revolucije je prišlo do zanimive polemike proti ko-

munizmu in zanj v našem tisku. Sprožil jo je — v času, ko se je meščanska oblast pripravljala, da s krvavim nasiljem ukroti delavsko boljše-
viško »drhal« — dr. Ivan Tavčar kot vodja liberalnega meščanstva v
uvodniku »Komunizem in naša mladina«. ²¹ Sprva ni hotel verjeti — je
zapisal — »vestem, da je naša omladina posebno na dunajski univerzi ²²
— in tudi na drugih visokih šolah začela srkati v sé nezrele in nejasne
komunistične nazore«, zdaj pa je na lastna ušesa čul ljubljansko štude-
ntko, ki »je« z veliko [samo]zavestjo dejala nekako tako-le: »Mi, akade-
mična mladina, ljubimo Francijo, ker se je v nji izcinilo seme, ki poganja
sedaj na Ruskem tako krasne sadove.« Tisto v Franciji vzkliklo »seme«
socializma je bilo meščanu dr. Tavčarju že vse življenje napoti, k nave-
deni pohvali socialistične revolucije v Rusiji pa je takoj »krvavo pri-
pomnil, da »so krasni sadovi ruskega boljševizma izrasli iz zemlje, pre-
pojene s krvjo mož, žensk in otrok, ki so bili zverinsko umorjeni in za-
klani!« Meščanski listi so se bili takrat že navadili slikati vso boljše-
viško oblast iz dneva v dan kot zgolj — ropanje in morjenje! S takšnim po-
gledom na socializem je Tavčar svaril »našo akademično mladež« pred
»naziranjem, ki morejo pokončati njo in ž njo vred tudi našo slovensko
zemljo«. »Če bi ta omladina gorela za komunistične ideale« — se je dalje
vmišljal vanjo — »potem bi komaj pričakovala dneva, ko bodo razbite
in zapaljene koč, kjer danes še stanujejo očetje in matere te omladine,
in plašila se tudi ne bo pred zadnjo konsekvenco: da bodo pri tem pobiti
in pomorjeni tisti, ki so jo rodili!« S takšno grozljivostjo je skušal vpli-
vati na bralce in bralke, a tiste, ki so bili iz »posedujočega razreda«,
v katerem »se je naša akademična mladina po ogromni večini rodila«,
je skušal mobilizirati takole: »Ali s komunizmom se na Slovenskem
ne bo prišlo daleč! Prvič je dosti premalo teh komunistov, in drugič
se bo posedujoči razred že vendar enkrat zbudil iz svojega spanja ter
bo napravil protiorganizacijo...« Nato je označil »slovenske boljševike«
kot »najkrutejše sovražnike naše države, ki se z ruskimi sredstvi ne bo
dala zgraditi«; z njimi — tako jih je obsodil — »bi zavladovalo brezdom-
vinstvo« in bi postal »rabelj s svojo sekiro glavni reprezentant sloven-
stva!« Tako jim je očital prav tisto, kar je zanje pripravljala meščanska
oblast in kar je začela izvajati natanko 50 dni po objavi te »krvave«
poslanice, ko je dala 24. aprila 1920 s svinčenkami obsuti neoboroženo
demonstracijo ljubljanskega delavstva na Zaloški cesti.

²¹ Slovenski Narod št. 69 z dne 25. marca 1920.

²² Na Dunaju je v začetnih mesecih 1920 Lovro Klemenčič vodil jugoslo-
vansko »Društvo študentov socialistov«, ki je docela prevladovalo in so se mu
prilagajali tudi z njim ne strinjajoči se slovenski narodnjaški študentje.

Tavčarju je odgovorilo kratek čas pred tem ustanovljeno ljubljansko Društvo študentov komunistov v lahkotnem tonu,²³ malo skladnem s tisto razredno zaostritvijo, ki se je razodevala v Tavčarjevem napadu. Pohvalilo se je, da se je s 50 člani uvrstilo med naraščajoče komunistične organizacije na visokih šolah in da se posveča izobraževanju delavske mladine in proučevanju marksizma.²⁴ Tavčarjevo očitiranje »morij, ropov in požigov« ruskim boljševikom je zavračalo s podatki iz takrat v hrvaškem prevodu izšle knjižice nekega Antonellija »Boljševička Rusija« in iz Gorkega »Apela kulturnemu svetu« proti intervenciji in proti blokadi Sovjetske Rusije; zlasti pa se je lahko sklicevalo na »sodruge, ki so pred kratkim prišli in še vedno prihajajo iz Rusije«. Dejansko so pripovedi očividcev potrjevale, kar so o Rusiji uveljavljali komunistični študentje, in postavljale na laž Tavčarjeve grozljive obtožbe boljševikov, ki kajpak niso niti »razbijali in palili koč« niti v njih vsevprek »pobijali in morili« staršev ruskih študentov. Proti Tavčarjevemu pozivu, da bi morali slovenski študentje »dati poslednjo kapljo svoje krvi, da se obdrži današnji družbeni sistem«, je društvo komunističnih študentov opozorilo na bogatenje peščice ob siromašenju množic in napadlo »iste hlapce kapitalizma«, ki so prej v Avstro-Ogrski zapirali pripadnike jugoslovanske revolucionarne mladine, zdaj v Jugoslaviji pa »zapirajo . . . jugoslovanske prostovoljce«. ²⁵ Končno so pisci odgovora, ki so pozabili uveljaviti od Tavčarja umljivo prezrti narodnostnoboljševiški argument, spomnili visokega nasprotnika, kako je nekdanj označeval ideale jugoslovanske revolucionarne mladine kot »fantóm« prav tako, kakor sedaj predstavlja komunizem, in so mu pomirjevalno — v nasprotju s Tavčarjevo priostrenostjo — napovedali, »da bomo morali čitati v bodoči človeški družbi izjavo lojalnosti, pisano z Vašim peresom kakšnemu jugoslovanskemu Leninu«, tj. voditelju v bližnji prihodnosti pričakovane revolucije v Jugoslaviji kot členu v verigi med seboj povezanih revolucij.

Naj tu preskočim dve desetletji — od leta 1920, ko se je v Srednji Evropi zdela mednarodna revolucija tistim, ki so jo želeli, neodvrtljiva, pa do leta 1940, ko je bilo nekdanj močno revolucionarno delavsko gibanje po velikem delu Evrope zatrto od železne pete fašizma in ko se je že začela revanšistična vojna nacistične Nemčije — in hkrati naj prestopim od dr. Ivana Tavčarja k drugemu predstavniku istega narodnjaškega liberalnega meščanstva Ivanu Hribarju — ne zato, da bi zabil razlike

²³ Ujedinjenje št. 4 z dne 31. marca 1920.

²⁴ Ta samohvala je bila preuranjena, ostalo je namreč bolj pri dobrih naklepih.

²⁵ Šlo je za takšne bivše prostovoljce, ki so se vrnili v domovino kot boljševiki, kakor npr. Lovro Klemenčič, Vladimir Čopić idr.

med dvema tako vsaksebi oddaljenima položajema in med tema dvema neenakima osebnostima, ampak zato, da bi osvetlil usodo slovenskega narodnjaštva. Lahko si zamislimo tudi Hribarja, da bi bil leta 1920 pisal v enakem duhu kakor Tavčar, stilistično seveda slabše protiboljševiške spise, toda leta 1940 ga najdemo na čelu odbora »Društva prijateljev Sovjetske zveze«, ki so ga ustanavljali slovenski komunisti, in prosto-
dušnega zagovornika naše zunanjepolitične naslonitve na tedaj še izven vojne stoječo Sovjetsko Rusijo, v kateri je spet kakor nekdanj uzrl drago mu slovansko Rusijo! Napoved komunističnih študentov Tavčarju iz leta 1920 bi se bila nedvomno uresničila pri Hribarju, če si ne bi bil v obupu po aprilski katastrofi kraljevine Jugoslavije sam končal življenje; ni si mogoče zamisliti, da bi v letih 1941—1945 ne bil na strani NOB in sovjetske domovinske vojne ali da bi bil tudi le nevtralen do tistih, ki so iz sovraštva do Sovjetske zveze in do osvobodilnega boja lastnega ljudstva pod vodstvom komunistov podpirali fašistične in nacistične okupatorje.

*

V ta okvir bi bil omejil svoj pregled odnosa Slovencev do oktobrske revolucije in zaključil bi bil z Ivanom Hribarjem, če mi ne bi bila neka letos izšla knjiga pripisala neka stališča v času ob začetku druge svetovne vojne, ki so mi bila docela tuja. Tako pa moram še popraviti kriv prikaz Edvarda Kocbeka v »Listini«²⁶ nekih točk iz kontroverze v slovenski levici po sklenitvi nemško-sovjetskega nenapadalnega pakta z dne 23. avgusta 1939.

Jeseni 1945 — beremo v njegovi knjigi — se je Kocbek spomnil politične korespondence, v kateri sva »zadnja leta pred vojno« — kar je pa čudno raztegnjeno iz enega samega četrtletja v jeseni 1939 — z Lojzeto Udetom obravnavala neka nesoglasja v najinih pogledih na takratni mednarodni položaj in ki jo je tudi Kocbek z drugimi krščanskimi socialisti »močno zasledoval«. Žal si Kocbek pred objavo svoje spominske

²⁶ E. Kocbek, Listina, str. 295—296. — S tem polemičnim ekskurzom zoper dve strani v knjigi ne izražam nobene sodbe o njej, ki sem jo z velikim zanimanjem prebral, niti ne o tujem mi piščevem družbenopolitičnem konceptu. Opraviti hočem samo kot zgodovinar z njegovim znikanjem zgodovinskega dejstva o nepretrganem živem toku od prvih simpatij iz globin slovenskega ljudstva za oktobrsko revolucijo prek dveh desetletij policijskosodnih preganjanj tistih, ki so bili revolucionarno dejavni za gesla te revolucije tako v kraljevini Jugoslaviji kakor v fašistični Italiji, do vsenarodnega protifašističnega osvobodilnega boja, ki ga je v tolikšni meri navdihovala moralnopolitična zveza s Sovjetsko zvezo in ki se je je pisec »Listine« udeležil na tako odličnem mestu.

obnove tistih raznoglasij ni šel ogledat po naključju ohranjenih kopij vseh takratnih štirih mojih pisem Udetu in treh njegovih meni; če bi bil to storil, mi ga ne bi bilo treba tu popravljati.

Najprej me ne bi bil presodil, češ da sem »bil po sovjetsko-nacističnem paktu prepričan, da se bo kapitalistični sistem zrušil sam od sebe«. Niti sledu kakšnega »avtomatizma« v družbenem razvoju ne bi bil odkril pri meni in zavedel bi se, da je bilo takšno pojmovanje docela nasprotno naziranju, za katerega sem se izpostavljal takrat že okrog dve desetletji in ki mu je ustrezala le neodnehljiva dejavnost v pripravah za zrušenje kapitalističnega sistema. Videl bi, da se nisem prevesil k nobenemu »avtomatizmu«, ko sem jeseni 1939²⁷ ocenil novi položaj tako, da »je imperializem napravil velik korak k svojemu propadu« — k tej oceni sta me pripravila dva nova momenta: vojni zaplet Nemčije z zahodom in naglo narasla moč Sovjetske zveze na vzhodu — in ko sem preprosto zvest idejam oktobrske revolucije lahko nadalje prispeval k zbiranju demokratičnih ljudskih sil za nespremenjene osvobodilne cilje. Sovjetski zvezi sem prisojal bolj odločilno vlogo v nadaljnji svetovni politiki, kakor jo je imela dotlej. Izmaknila se je nevarnosti, da bi se osamljena spopadla z Nemčijo, in ostala je začasno izven vojne, a z njo vred je ostala izven vojne tudi še jugovzhodna Evropa z Jugoslavijo, kar je tudi za nas pomenilo pridobitev na času. Nadaljnji razplet vojne je bil še negotov. Najbolj zaželena mi je bila kajpak perspektiva, da bi z Nemčijo opravil že zahod sam. Prav tam sem omenil kot »zelo mogoče«, da bi »se vojna zahoda proti nacionalsocialistični Nemčiji v primeru mogoče stiske te Nemčije nujno podaljšala v vojno zahoda proti nacional-boljševiški Nemčiji, ki bi dala svobodo potlačenim Čehom, Poljakom, koroškim Slovencem, Lužiškim Srbom in se zvezala s Sovjetsko zvezo«. Tako sem si zamislil na temelju poraza nacistične Nemčije v vojni z zahodom kot mogoč vznik podobne Nemčije, kakršna se je po porazu Nemčije v vojni z antihitlerjevsko koalicijo vzhoda in zahoda pojavila samo v delu Nemčije, v današnji Nemški demokratični republiki. To mojo možnostno kombinacijo pa je Kocbek tako močno obsekal, da je ni več mogoče prepoznati kot takšno, kar v — »prepričanje, da bo nacional-boljševiška Nemčija [tu ni videti, od kod naj bi se ta vzela!] osvobodila Čeha in Poljake in koroške Slovence! Tudi to pripisano mi »prepričanje« bi bil Kocbek odvrigel, če bi bil šel brat moja pisma Udetu, in prav tako ne bi bil položil v Udetov odgovor na moje razpravljanje zanikanja, da za sovjetsko-nemškimi paktom »ni nikakršnega mesijanstva, temveč zgolj računi in koristi obeh režimov, in da je za Slovence prav

²⁷ V pismu L. Udetu z dne 26. septembra 1939.

zdaj nadvse važna treznost«. Tu se niti najmanj ne oddaljujem v kakšno primerjanje Udetovega stališča s Kocbekovimi povzetki, marveč le zavračam Kocbekovo krivo prikazovanje mojih stališč skozi Udetov odgovor: Ker namreč nisem niti črhnil o nobenem »mesijanstvu«, ga Udetu ni bilo treba zanikovati in prav nič se tudi nisva razhajala v presoji, da je pakt izšel iz računov o koristih obeh sil, ki sta ga sklenili, pa tudi o »treznosti« v najinih presojah ni bilo med nama nobene besede. Tako se je Kocbek vse bolj oddaljeval od kontroverze med menoj in Udetom, o kateri žal ni pisal zato, da bi jo prikazal takšno, kakršna je bila, marveč zato, da bi si pripravil tarčo za potreben mu napad. V takšen svoj objekt me pa ne bi bil smel spreminjati, dokler sem še kakšne presoje sposoben!

Na čelu vse svoje argumentacije sem uveljavljal vodila, da »je naloga politike ustvarjati in izrabljati ugodne položaje«, da »politika pomeni slabiti sovražnika, razdruževati sovražne sile, usmerjati udarec po najhujši nevarnosti, izbirati pravi trenutek za prava dejanja«, in v vsem tem mi je Ude pritegnil: »Vse to je res« — je zapisal²⁸ in še potrdil: »Politika mora biti taka, ako hoče dosežati uspehe.« Ni hotel »grajati politike Sovjetske Rusije, kolikor se drži teh principov uspešne politike«, toda zaradi poteptanih Poljakov in od znova zmagovalne Nemčije bolj ogroženih drugih malih narodov ni prav nič cenil tistega koristnega prediha, ki ga je na račun spletkarskega zahoda izbila iz njegovega nasprotja z Nemčijo zase Sovjetska zveza. Po mojem takratnem in sedanjem mnenju Sovjetska zveza ni mogla in ni smela ravnati drugače, kakor v nekem smislu podobno ni mogla in ni smela odklanjati sklenitve in podpisa za Nemčijo tako ugodnega miru v Brestu Litovskem leta 1918, če ni hotela samo sebe ogrožati in se siliti v samomor!

Mimo prav lahko ulovljivega bistva najine kontroverze je šel Kocbek tudi v nadaljevanju, iz katerega hočem obravnati še nekaj mest. Najprej je še političnozgodovinsko krivo spremenil razhod med ljudskofrontovcem Udetom in komunisti v razhod med dvema »deloma« komunistov, in je tistemu »delu« komunistov, h kateremu me je prištel, krivo postavil nasproti neko »večino naprednih mladinov« okoli sebe! Niti tistih dveh »delov« niti takšne »večine« ni bilo. Med slovenskimi komunisti — če jemljem tiste, ki so takrat držali skupaj, tj. brez nekaterih posameznikov, ki so že bili zaradi drugih vprašanj v odkritem sporu s KPS — ni bilo nobenega razhajanja, da, niti najmanjšega omahovanja zaradi pakta ni bilo opaziti, niti niso komunisti izgubili dotedanjih ljudskofrontovskih zaveznikov — z izjemo Udeta — čeprav so nekateri med njimi nekoliko

²⁸ V pismu L. Udeta z dne 8. oktobra 1939.

omahovali.²⁹ Izkonstruirani »večini naprednih mladincov« — ki je v resnici bila le manjšinska skupina »dejanjecev«, s katero se krščanski socialisti okrog »Delavske pravice« niso strinjali — in prikonstruiranemu »delu komunistov« — dejansko morda nekaj posameznikom, ki so se že v drugih vprašanih huje razšli s KPS — je Kocbek pripisal, da »sta se začela nagibati v samostojen slovenski realizem« zaradi dvojnega razočaranja tako v zahod ob Münchenu kakor v vzhod ob paktu. O teh »samostojnih slovenskih realistik« nato pove, da so sicer »razumeli reagiranje Sovjetske zveze kot države«, a da »taktike sovjetskega režima niso več istili s koristni revolucije«.

Na kakšno »revolucijo« je tu mislil Kocbek, tudi sam ne bi mogel pojasniti. Revolucijo so imeli dotlej na dnevnem redu *edini* komunisti, in sicer v smislu razširjenja oktobrske revolucije z osvobodilnim programom za lastni narod! Njim — ne pa tudi nekomunistoma Kocbeku in Udetu — je umljivo bila poglobljena zaskrbljenost, da se ne bi — kakor sem prav tam zapisal — »vse sile imperialističnega sveta združile za napad na Sovjetsko zvezo, za uničevalno vojno združene reakcije proti sili napredka in miru«, za vojno, ki bi utegnila imeti za posledico tudi vsesplošno poteptanje osvobodilnih gibanj. Z vseh vidikov uspešni »taktiki sovjetskega režima«, da se ogne tej nevarnosti, ni bilo mogoče očitati, da bi bila v katerem si bodi pogledu kaj prizadela »koristi revolucije«. Prav tako ni bilo in ni moglo biti v takratni Udetovi polemiki proti stališču, ki sem ga zastopal, prav nobenega razpravljanja o nevarnosti, da bi Sovjetska zveza kogar koli »izigrala zaradi revolucionarnega cilja«, saj ni bilo zanj še nobenega razloga. Ko Kocbek nato govori o »spoznanju, da revolucija ne sme nikdar in nikjer biti odvisna od režimsko interesne politike neke države, čeprav je socialistična in še tako zaslužna za napredek«, in o razhajanju »moralnega nagona« in »ideološkega navodila«, se je zaskočil v same anahronizme, v prenašanje iz poznejših situacij nazaj vprašanj, ki jih prej ni bilo: takšnih razmišljanj in razpravljanj namreč v letu 1939 in tudi še v nekaj nadaljnjih letih, dokler je obstajala ena sama socialistična država, ki je bila ogrožena, a je vendarle bila — hvalabogu — velesila, ni bilo nikjer na Slovenskem.

²⁹ Ponovno sva o tem razpravljala s Ferdom Kozakom tudi še potem, ko se je moja korespondenčna polemika z Udetom pretrgala, ne pa več po času, ko je sredi 1940 postala javna (L. Ude je pisal v »Slovenijo«, jaz pa pod psevdonimom Andrej Beličan v »Sodobnost«). — Spominjam se, da me je avtor »Zapiskov o položaju« v prvem »Političnem obzorniku« l. 1940 v »Sodobnosti« (str. 61—65) pooblastil, da se zanj sporazumem z urednikom glede črtanja nekih »spornih« mest; še tisto leto sem čul (ne od avtorja), očitek, da sem privolil v takšna črtanja, ki so spreminjala smer celotnega sestavka, a očitane ni bilo utemeljeno, ker so bila črtanja le malenkostna.

Težko se mi je vzdržati hujše oznake spričo tistega, kar se je Kocbeku »posrečilo« na koncu pridelati na temelju krive spominske obnove moje polemike z Udetom. Za svoj namen je moral storiti predvsem nekaj, čemur se je doslej ognil še sleherni resni kritik sovjetsko-nemškega nenapadalnega pakta, namreč potisnil je Sovjetsko zvezo v času veljavnosti tega pakta kar v vlogo nekakšnega priveska nacistične Nemčije; v resnici je v takšni vlogi ni uzrl nikdar niti sam niti Ude, ki je spadal med resne kritike sovjetske politike. Ko je tako postavil Sovjetsko zvezo tja, kjer nikdar ni bila, pa je mislil, da lahko komunistično vztrajanje pri orientaciji nanjo in nasprotovanje preorientaciji na zahod predstavi kot — težko je verjeti svojim očem! — »podpiranje hitlerizma«!

Če bi bilo tako, kakor je stvari tu na glavo prestavil Kocbek, potem bi menda — po mojem in pač tudi po njegovem mnenju — komunisti v letu 1940 ne pridobili nikogar za svoje Društvo prijateljev Sovjetske zveze, ne Hribarja, ne drugih sopodpisnikov prijave tega društva, ne krščanskih socialistov, ne demokratičnih »sokolov«, in to društvo ne bi bilo neposredni predhodnik že v aprilu 1941 ustanovljene »protiimperialistične fronte« ali OF.

Slabo si je pridelal Kocbek za nazaj svoje pravo »slovensko vrednotenje« v jeseni 1939 in v letu 1940, ko je tako hitroprstniško komuniste kot »del komunistov« izključil od nekega spoznanja, ki je bilo takrat skupno vsem količkaj politično mislečim Slovencem,³⁰ da jim preti najhujša nevarnost od hitlerizma bodisi samega, ali pa zvezanega z laškim fašizmom. O tem ni bilo prav nobenega spora niti v slovenski levici niti izven nje! Sporno je postalo po paktu — v najinem dopisovanju z Udetom — le, zakaj naj bi ali zakaj naj ne bi odnehali od orientacije na Sovjetsko zvezo, ali lahko v njej še gledamo oporo za naš osvobodilni boj ali ne več!

Političnogodovinsko naravnost absurdna Kocbekova konstrukcija nam stopa nasproti še v stavku: »Teza, da je podpiranje hitlerizma pravilnejše od podpiranja Anglije in Francije, se je razodela kot plod abstraktne logike [le čigave?!], ne pa kot plod izkušnješkega mišljenja, kajti v politiki ne izbiramo med dobrim in zlim, temveč med večjim in manjšim zlom.« Kakor ne bi mogel Kocbek niti z lučjo ob belem dnevu odkriti takšnih slepcev, ki bi skušali zanikati ali zmanjševati nevarnost

³⁰ Tu izključujem življe, ki so bili brez minimalne politične kulture in brez instinkta, ko so iz socialnega nezadovoljstva gledali na temelju popolne zaposlenosti v Nemčiji in zaposlovanja tudi naše odvečne delovne sile tam — v hitlerizmu neko socialno odrešenje!

hitlerizma za Slovence, tako ne bi mogel pokazati tudi na nobene sledove takšne »abstraktne logike«, ki bi bila koga tako oslepila. Kocbekova konstrukcija pa se vendarle v eni točki prislanja na mojo kontroverzno z Udetom, namreč v zadnji točki, tam, kjer sem odklanjal njegovo preusmerjanje k zahodu kot manjšemu zlu v primeri z večjim zlom nacizma. Za razliko od njega mi je veljala družbena in narodna osvoboditev v smislu oktobrske revolucije za dobro proti zlu, izpovedoval sem vero v dobri svet«, ki sem ga vezal z idealizirano socialistično Rusijo, vero, ki mi je takrat še ni načelo marsikaj neumljivega v zvezi s Stalinovim despotizmom, vero, brez katere si nekoliko težko zamislimo naš narodno-osvobodilni boj in ki je bistveno prispevala k narodnozgodovinsko tvorni vlogi slovenskih komunistov na čelu tega boja.

Ta njihova vloga je izrasla iz ideje, ki jo imenuje Kocbek »abstraktni revolucionarni univerzalizem« v svoji krivo začetni pohvali »slovenskim komunistom«, češ da »so se [šele!?!] ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo otresli abstraktnega revolucionarnega univerzalizma in na hvalo prècej spravili v sklad napredne družbene interese z interesi ogroženega naroda«, in da so šele takrat »začeli« misliti na širši okvir svojega boja, namreč na »narodni«, ne zgolj »proletarski kolektiv«.

Zgodovinska resnica je, da so komunisti že od vsega začetka »spravljali v sklad napredne interese z interesi ogroženega naroda«, že od prvega sprejemanja ideje oktobrske revolucije kot smernice za svojo dejavnost, in da jih je v njihovem »abstraktnem revolucionarnem univerzalizmu«, ki je bil po njihovi misli najboljši okvir za vsestransko osvoboditev njihovega naroda, vedno znova utrjevalo tudi »izkušnjaško mišljenje«, čeprav so imeli tudi »abstraktno logiko« zase. Od njihove smeri jih ni prav nič odvrnil sovjetsko-nemški pakt leta 1939 in jih ni mogla odvrniti takratna Udetova nasprotna argumentacija, kakor koli so sicer pozitivno ocenjevali njihove nagibe.

V nasprotju s Kocbekovim neumevanjem komunistične ideje, češ da je do 22. junija 1941 predstavljala nekakšno oviro za boj »majhnega in ogroženega naroda«, ker da ga je obvezovala k nekemu »čakanju na strategijo in taktiko svetovne revolucije« in k nekakšnemu opičjemu posnemanju oktobrske revolucije, je zgodovinsko dejstvo, da je bila ta ideja največja pobuda za razvijanje slovenskega ljudskega boja za družbeno in narodno osvoboditev ustrezno posebnim slovenskim okoliščinam — s Sovjetsko zvezo, izšlo iz oktobrske revolucije, kot mogočno moralno-politično oporo in zaveznico do naše osvoboditve v maju 1945.